

Персида С. Лазаревић Ди Ђакомо*

Università degli Studi “G. d’Annunzio” Chieti-Pescara
Dipartimento di Lingue, Letterature e Culture Moderne

ЈОШ ЈЕДНА О СОВЕРУ ЛУЗИЊАНУ, ДОСИТЕЈЕВОМ ПРИЈАТЕЉУ

Сажетак: У овом раду се доносе нови подаци о Соверу Лузињану, пријатељу Доситеја Обрадовића кога је Доситеј упознао у Енглеској почетком 1785. Лузињан, грчки трговац који је живео у Енглеској, аутор је дела о египатском султану Али Бегу *A History of the Revolt of Ali Bey, against the Ottoman Porte* (1783) и писама упућених Доситејевом енглеском добротинитељу Вилијаму Фордајсу *A series of letters. Addressed to Sir William Fordyce* (1788). Из анализе дела видеће се да је Лузињан био у центру пажње европских културних кругова због полемике са француским филозофом и оријенталистом грофом Волнијем, а у вези са историјским чињеницама везаним за личност Али Бега.

Кључне речи: Совер Лузињан, Доситеј Обрадовић, гроф Волни, Али Бег.

О Соверу Лузињану (Sauveur / Saoveur / Saviour Lusignan, 1736? – после 1786), пријатељу Доситеја Обрадовића, писано је веома мало и то у скорашње време (Лазаревић Ди Ђакомо 2015: 61–76; Лазаревић Ди Ђакомо 2020). Доситеј га је доста шкрто описао, тек као „благородног Грка” који му је изашао у сусрет кад је стигао у Лондон, град о коме је тако дуго сањао, и кад је у једном тренутку остао без пара па је намеравао да отпутује. Сасвим случајно је упознао Лузињана и с правом је нагласио да му је познанство с њим било „весма полезно”.

У комшилuku познам се с једним кушцем, зовим Јанзоном, који не само латински лепо говораше, но доста добро и јелински, и чисто изговараше; и ови ми је у мојим лекцијама помагао и често частио. Чрез овога познам се с једним

* persida.lazarevic@unich.it

благородним Греком, родом из Ципра, од древне фамилије, Лузињана зовоме, која је у неко време с тим островом владала. Ови господин од много година у Лондону живљаше, којега познанство било ми је весма полезно. На ови начин дан по дан прођу, три месеца, и ја потрошим почти све што сам имао (Обрадовић 2007: 140).

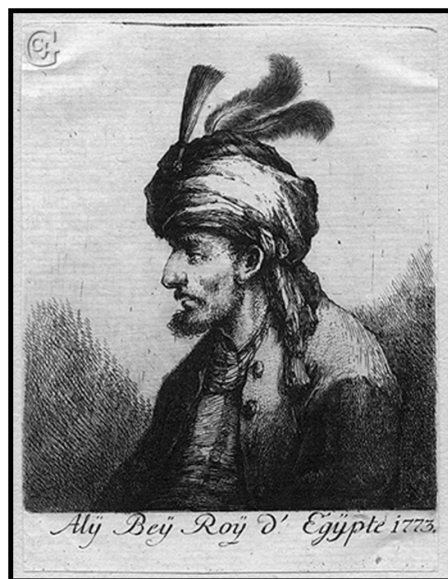
Јесте, познанство са овим Грком било је одлучујуће за нашег просветитеља да ступи, опет сасвим случајно и неочекивано, у додир са шкотским просветитељима у Лондону (а о којима тада ништа није знао), заједници која је била фундаменталан фактор у развоју економског, друштвеног и културног живота Лондона и Енглеске у другој половини XVIII века (Лазаревић Ди Ђакомо 2015: 119–137):

Последње тримесечја недеље одем поздравити господина Лузинијана и јавим му да намеравам возвратити се у Калес, представљајући му да сам изговор језика од части постигао, а што ми јоште недостаје могу и на другом месту наћи учитеља. „Један мој добар пријатељ”, говори ми господин Лузинијан, „кому сам о теби казивао, просио ме да те поведем сутра к њему на ручак; жели да те позна. Он је енглеске порцелане трговац, но учен човек и велики љубитељ јелинскога језика и књига, како он, тако и госпођа његова. Уздам се да се нећеш одрећи поћи сутра к њима на ручак.” „Пути, богати”, одговорим му, „та луд би[x] био кад би[x] се к добрим људ’ма на ручак одрекао поћи, к[а] којима би[x] и без ручка радостан пошао.” Насмеје се он на мој одговор и тако проведемо то после подне најпре с тејом, а затим с пончом, разговарајући се о Грцији и о њезиним прикљученијам. На концу, уверавајући ме он ће ми драго сутрашње познанство бити, у само вече пођем дома (Обрадовић 2007: 140).

Лузињан је одвео Доситеја у дом Џона Ливија, који је нашем просветитељу испрва деловао тек као дом трговца порцеланом. Но убрзо је имао прилике да се увери да је то било једно од културних средишта Лондона, као и да је Џон Ливи био цењени класициста (в. Лазаревић Ди Ђакомо 2015: 77–91). Имао је такође прилике да посети дом сестре госпође Ливи, Сузане Тејлор (Susannah Taylor / Cook, 1755–1823), важне културне личности енглеског XVIII века (в. Обрадовић 2007: 144). У дому господина Ливија Доситеј се упознао, поред осталог, и са лекаром и добротинитељем Вилијамом Фордајсом (William Fordyce, 1724–1792), који му је изашао у сусрет и постао, како Доситеј каже, „мој особити патрон” (Обрадовић 2007: 191). У *Живошу и прикљученијима* Доситеј је забележио (Обрадовић 2007: 145) да му је Фордајс поклатио своју књигу *Fragmenta chirurgica et medica* која је управо изашла из штампе 1784. године (в. сл. бр. 2), односно како каже Доситеј за тај „трактат”: „који је у моје време ту на штампу издао” (Обрадовић 2007: 145). И као што су

Доситеју, који тада још није знао енглески језик, били непознати људи који су га угостили и помогли му, иако је за тих неколико месеци имао прилике да схвати да се ради о утицајном друштву, тако му је сасвим непознато деловао овај Грк, и свакако да није могао имати представу о његовој делатности и улози у енглеском друштву и на тадашњој европској културној сцени.

Највероватније Доситејев вршњак (в. Лазаревић Ди Ђакомо 2015: 61), Лузињан је у Лондону 1783, значи годину дана пре Доситејевог доласка у децембру 1784, већ био објавио једно своје дело по коме је остао познат у оквиру оријенталистике, египтологије и студија о присуству Британаца у Египту. Мора се овом приликом истаћи да Лузињан није аутор прича (Лузињан 1730а; Лузињан 1730б) која му се приписују (<https://www.worldcat.org/title/amours-of-philario-and-olinda-or-the-intrigues-of-windsor-a-genuine-history/oclc/741231626>), већ је аутор повести побуне Али Бега против Високе порте, *A history of the revolt of Ali Bey, against the ottoman Porte* (Лузињан 1783). Ово дело је постигло велику популарност – само између 1783. и 1784. објављено је у 35 издања. Дело је преведено на више европских језика, понекад само делимично и под другим насловом (в. седам немачких издања Лузињан 1789). Прво издање је изашло са описом египатске владавине и Великог Каира, као и неколико чувених места у Египту, Палестини и Сирији те са кратким извештајем о стању хришћана под Турцима и дневником центлмена (чије име Лузињан не наводи) који је путовао од Алепа до Басоре: *A history of the revolt of Ali Bey, against the Ottoman Porte: Including an account of the form of Government of Egypt; together with a description of Grand Cairo, and of several celebrated places in Egypt, Palestine, and Syria: To which are added, a short account of the present state of the christians who are subjects to the Turkish Government, and the journal of a gentleman who travelled from Aleppo to Bassora.*



Сл. бр. 1: Јохан Андреас Бенџамин Нотенегел
(Johann Andreas Benjamin Nothnagel, 1729–1800),
Портрет Али Бега (1728–1773), краља,
тј. султана Египта (1. 1. 1773).

Ово Лузињаново дело важило је као референцијална тачка о побуни Али Бега Ал-Кабира (علي بك كابل, 1728–1773), египатског султана грузијског порекла и сина православног свештеника. Као дете био је отет и продат као роб у Каиру, а затим регрутован у мамелуке, исламизоване робове-војнике који су служили муслиманске калифе и султане; као мамелук направио је каријеру и свакако био једна од најмоћнијих политичких личности Египта у своје време. Међу мамелуцима добио је титулу „Шеика ал-Балада”, тј. „вође града”. Године 1769. Али Бег је одбио захтев Високе порте да пошаље људе у рат против Руса па је покушан атентат на њега. Престао је стога да плаћа годишњи порез, узео је контролу над већим делом арапског полуострва, почео да кује новац са својим именом и изјавио де факто независност од Османског царства. Године 1770. заузео је Сирију и обновио мамелучки султанат, и 1773. настојао је да се врати у домовину са 8.000 људи. После прве победе се разболео па су га ухватили, одвели у Каиро и убили након чега је Египат поново постао део Османског царства.

Обраћајући се читаоцу, Лузињан је истакао да су га на писање овог дела навели неки одељци који су о Али Беговој побуни изашли на немачком језику па је сматрао да је потребно да обелодани целу повест овог „несрећног принца” јер га је добро познавао и био је очевидац многих догађаја везаних за њега. А с обзиром да су Сирија, Палестина и Египат главна места радње, приложио је кратки опис Египта и његове владавине, као и разлоге за Али Бегову побуну против Високе порте. Следи затим опис његовог, Лузињановог живота где је Лузињан, како каже, настојао да буде тачан али се извињава ако је негде погрешно јер је нажалост изгубио свој дневник после Али Беговог пораза и стога се уздао у своје сећање. На крају, додао је опис неколико места у Сирији и Палестини, да би илустровао читаву повест и да би помогао путнику који намерава у те земље.

Дакле, онако како каже и како му је то дозволио један његов пријатељ, Лузињан је преписао дневник једног центлмена који је 1780. путовао на Исток, у Индију, преко Алепа, Багдада и Басоре, а с обзиром да се често помињу православци под Турцима, описао је и стање (грчке) православне цркве.

Лузињан је претпоставио, међутим, да би хипотетички читалац могао да посумња у веродостојност његове приче и да би желео да зна како је Лузињан упознао Али Бега. Препричао је стога да се 1746, кад му је било око десет година, десило нешто необично његовој породици: његов најстарији брат је, да би избегао смрт или присилу да пређе у другу веру, побегао из домовине и отишао у Дамијету, град у Египту, и повео са собом свог брата Совера. Одатле су отишли код ујака у Каиро, код кога је често долазио Али Бег:

The reader may doubt of the veracity of the author, and wish to know how he became acquainted with Ali Bey; I will therefore satisfy his curiosity as far as delicacy will admit. In the year 1746, about the end of May, a very interesting affair happened to our family; my eldest brother, to avoid death, or change of religion, thought proper to banish himself for ever from his native country; he took me with him, and we went to Damiata, or Pelusium; I stayed with him there two weeks, being then about the age of ten years, till he received an answer from Grand Cairo, to a letter which he had written to a relation of my mother, who was then in the service of Rahip Mahomet, Pasha of Cairo; from thence I was sent from my brother's, to my uncle at Cairo. My uncle was intimately acquainted with Ibrahim Kiahaya, whom I mention in my work. Ali Bey was then in the office of hasnadar, and my uncle used frequently to take me with him to Ibrahim Kiahaya, who often ordered Ali to give me one thing or another as a present; Ali used also to come very often to my uncle's house, in the castle, and had many presents from my uncle, such as furs and broad cloth,

and other foreign things; by these means I became intimately acquainted with Ali, though a youth (Лузињан 1783: vi).

Силом прилика Лузињан је од 1753, дакле отприлике од своје седамнаесте године, био приморан да живи сам, па је одлучио да се бави трговином и нешто новаца које је поседовао уложио је у добра које је натоварио у брод који је ишао у Сирију и Дамијету одакле је, преко заједничког пријатеља, учестало слао поздраве Али Бегу. Године 1769, док је био у Европи, примио је захтев од Али Бега да за њега обави нека путовања. Код султана је, међутим, могао да иде тек 1771. кад је отишао у Александрију а затим у Каиро, и остао је у Али Беговој служби до његовог пораза.

Године 1787, међутим, изашло је у Паризу дело *Voyage en Syrie et en Egypte pendant les années 1783, 1784 et 1785* чији је аутор француски филозоф и оријенталиста Константин Франсоа Шасбеф, гроф Волни (Constantin François de Chasseboeuf, comte de Volney, 1757–1820). У предговору Волни је навео да је у 21. години наследио извесну суму новца и размишљао је како да га уложи па је схватио да га је занимало да крене на путовање. Земље Европе је већ познавао те се одлучио за Египат и Сирију јер су га управо те области интригирале. Кренуо је стога, како тврди, крајем 1782. у Египат. После извесног времена проведеног у Каиру, где је научио нешто арапског, одлучио је да иде у Сирију: осам месеци које је провео у једном арапском манастиру, како каже, учинили су да побољша свој арапски („m’ont rendu la langue familière”, Волни 1787: vii). Овај предговор је објашњење и потврда Волнијеве компетенције по питању како арапског језика (Голмије 1980: 33) тако и познавања египатског питања. Сврха Волнијевог путописа по Сирији и Египту била је вишеструка: пре свега Волни је намеравао да промени типично предромантичарску француску слику о Египту и да је замени рационалним описом тих области, а на основу метода и принципа који су постављени у *Енциклопедији* (1751–72). *Енциклопедија*, међутим, није била једини модел Волнијевом приступу путопису већ се француски филозоф заснивао и на описима које је пружио Херодот о обичајима Грка, Персијанаца, Скита и Египћана, а исто тако је била важна улога немачког филолога Јохана Давида Михаелиса (Johann David Michaelis, 1717–1791) који је подстакао данску експедицију у арапске земље, познату под називом *Arabia Felix*, а чија је сврха била пре свега боље тумачење Светог писма (Ајрвин 2020: 302).

Али Бег је подстицао занимање Француза, па је оријенталист и египтолог Клод Етјен Савари (Claude-Etienne Savary, 1750–1788), који

је у Паризу 1788. објавио писма о Грчкој и Египту, *Lettres sur la Grèce, faisant suite de celles de l'Égypte*, претходно, 1785. објавио писма о Египту, где је донео древне и модерне обичаје Египта, описао државу, трговину, пољопривреду и историју ове земље и пренео у детаље догађаје који су се односили на владавину Али Бега: *Lettres sur l'Égypte, Où l'on Offre le Parallèle des Moeurs Anciennes & Modernes de Ses Habitans, Où L'on Décrit L'état, le Commerce, l'Agriculture, le Gouvernement du Pays, & la Descente de S. Louis À Damiette, Tirée de Joinville & des Auteurs Arabes*. На Али Бега су Французи гледали као на првог великог модернизатора Египта који је настојао да одвоји Египат од централне моћи Истанбула. Читаве одељке о Каздугли амирима Савари је, међутим, преузео у потпуности од Лузињанове повести о Али Бегу из 1783. Волни је био изненађен како самим плагијатом тако и наводно бројним грешкама које је навео Лузињан, а које је Савари преузео (Хамилтон 2019: 301).

Саваријева писма преведена су на енглески, немачки, холандски и шведски, и проузроковала су критике јер се сматрало да је реч о измишљеној нарацији те да је Савари био преварант, ако се узме у обзир и чињеница да је већ био познат академским круговима у не баш лепом светлу. У своје време Савари је био познат углавном као преводилац Курана на француски (1783), наводно директно са арапског, како је тврдио. Његовио савременици, пре свега Французи који су боравили у Египту, сматрали су да превод није урађен директно са арапског већ је Савари, при повратку у Француску, превео Куран са латинског превода Лудовика Марачија (Ludovico Marracci) из 1698. (в. Хамилтон 2019).

Свакако да све ово Лузињану није могло да прија, па се о томе изразио у паратекстуалним елементима која претходе писмима упућеним поменутом Доситејевој добротинитељу Вилијаму Фордајсу, *A series of letters. Addressed to Sir William Fordyce*, која је објавио у Лондону, у два тома, 1788. године. Ова писма садрже у ствари дневник Лузињановог путовања од Енглеске до Смирне и Константинопоља те повратак у Енглеску. Намера аутора била је, како наводи у предговору, да забави свог пријатеља, сер Вилијама Фордајса који му је, видевши да писма садрже корисне информације за путнике те да су сама по себи забавна, дозволио да их објави:

The following letters, which contain an account of part of my voyages and travels, were at first only written with the intent of amusing my friend Sir William Fordyce; but as he thought they would afford some information to the curious traveller, as well as amusement to the public in general, he has permitted me to present them to the world, by publishing them (Лузињан 1788: i).



Сл. бр. 2: Карл Фредрик ван Бреда (Carl Fredrik van Breda),
Портрет шкотског лекара Вилијама Фордајса (1724–1792),
како седи и држи у руци књигу “Fordyce Frag. Med. X” [s.d.]

У писмима је Лузињан детаљно описивао земље, градове и села кроз која је пролазио (делом објављено и као путопис, в. Лузињан 1801), па је тако пропутовао и кроз Ниш, Београд и Нови Сад, од 24. јуна до 14. јула 1786. и оставио прилично детаљан запис о нашим просторима у то време (в. Лазаревић Ди Ђакомо 2020), како уосталом и сам каже: “I only here offer a concise description of the various countries through which I passed” (Лузињан 1788: iii).

У предговору се Лузињан надовезао на историју побуне Али Бега коју је претходно објавио и подвукао да, ако је због нечега важна, то је свакако стога што је аутентична и што ју је написао као очевидац, а не као неки, као конкретно Волни, који су о томе само чули:

[...] I first gave to the public, the History and Revolt of Ali Bey. That relation, if nothing, else, has certainly authenticity to recommend it, since it was neither a compilation from various authors, nor any account drawn up from hearsay, (as some authors, but more especially Mr. Volney, have since made theirs,) but to the greatest part of what I there wrote I was an eye witness (Лузињан 1788: ii).

Лузињан наводи неке аутобиографске податке, делимично исте као што је принео у историји о Али Бегу, па препричава, овом приликом укратко, о свом животу, догодовштинама, трговини и путовањима, од 1746. до тренутка кад је дошао у Египат код Али Бега, 23. октобра 1771, где је остао до априла 1773, а одакле је кренуо назад и напоскон се вратио у Лондон 23. фебруара 1775.

Закључио је предговор тиме што је истакао да прилаже кратки одговор Волнију који је, како каже, искористио његово одсуство из Енглеске и вероватно је сматрао да се никад неће вратити, да објави свој „измишљени путопис” и да противречи многим историјским чињеницама везаним за Али Бега, а којима је Лузињан био очевидац:

The candid reader, I hope, will excuse this tedious prolixity in my preface, as I have partly been compelled, (unpleasant as it may be to relate the past transactions of my life) to give this short account of my former travels, by the unjust assertions of Mr. Volney, who, taking advantage of my absence from England, and imagining, I suppose, that I should never return, has undertaken to publish to the world his fictitious travels, and to contradict many of the circumstances in the history and revolt of Ali Bey, to which I myself was an eye witness (Лузињан 1788: xxiii).

Претходи, дакле, овим писмима, која су наводно преведена са грчког оригинала од стране самог аутора, кратки одговор на Волнијеве противречности, “An Answer to Volney”, у вези са Али Беговом повешћу и побуном. На овом месту Лузињан наводи како су два аутора, један Енглеz а други Француз, просто посвојила његову књигу о Али Бегу:

Before this publication (which was ten years after the destruction of this unhappy Prince.) No one attempted to inform the public of those transactions, but after it was published, two authors, one an Englishman, and the other a Frenchman, appropriated part of it to their own use, and were modest enough to pass it in silence without finding fault with the author (Лузињан 1788: xxvii).

Лузињан затим иде у детаљну конфронтацију садржаја своје и Волнијеве књиге по питању чињеница везаних за Али Бега и Египат и аргументује одељак по одељак. Наводи и Саварија за кога такође подвлачи да је преузео податке из његове књиге, али се за разлику од Волнија ипак ограничио на то и није се огласио против аутора:

The truth is, that Mr. Savary (though he did not behave with generosity in not mentioning the author from whom he had his best information) as he could find no better ground on which to build his history, was modest enough to pass it in silence without shewing incivility to the author, and did not wish to impose upon the public by meer reports as Volney does (Лузињан 1788: xxxvi).

Лузињан закључује свој одговор Волнију тиме што сматра да су Волнијева путовања испразна и измишљена ("empty, voluminous and imaginary travels", Лузињан 1788: xlv) те да су тек збирка одељака преузетих из дела других аутора као и из те мале књиге коју он презире, односно Лузињанове историје Али Бегове побуне: "a collection compiled from the works of other authors, and from that little book which he despises." Закључује тврдећи да је Волни талентован да пише романе али да у Египту никад није био, односно да никад није напустио Енглеску (*sic!*):

Mr. Volney's talents in composing romances certainly are very great. As for his observations on the weather, winds, climates, distinctions, appearance of Egypt, and its inhabitants, as he never was there, they are pardonable, as also those on Syria, and the history he gives of the nation called Druce, for which he has so much devotion: the truth is, that Mr. Volney has made his residence in a certain capital city for several years, and never went out of England. He only composes his laborious and voluminous works, and sends them to France for a better deception.

Лузињан је одважно потписао свој паратекст као: „С. Ј. Космополит и Анти-Волни”.

Ако је Лузињанову књига о Али Бегу критика прихватила, додуше са дозом резерве (КР 55, 1783: 278–282; КР 64, 1787: 279), као уосталом и његова писма сер Вилијаму Фордајсу (ФД 1788: 351), која критици нису деловала баш занимљиво, свакако тако није било тако кад је реч о Лузињановој полемици са Волнијем. У сукобу између грчког трговца Лузињана и филозофа и оријенталисте Волнија, академски кругови су дали предност Волнијевој учености и научности пред аутентичношћу Лузињанових описа. Томе је свакако допринео став угледног Јохана Давида Михаелиса који је, кад је било речи о Саварију, пресудио у корист Волнија:

The learned men of every nation have considered him as a judicious and well-informed traveller; and Michaelis, who immediately detected Savary in his copying the history of Abulfeda, tell us we may rely on Volney. If he is an impostor, he must possess more knowledge than Psalmanazar, more genius than Chatterton, and more art than De Foe (КР 66: 404).

Чињеница је, међутим, да и поред негативне пресуде коју је примио, Доситејев пријатељ Совер Лузињан је једно време био у центру култур-

них збивања Енглеске и Европе, а што Доситеј није могао знати. Као што није знао колико су на културној сцени Енглеске били важни његов добротинитељ Вилијем Фордајс те трговац и класициста Џон Ливи. Данас потпуно заборављен, овај грчки трговац који је био савременик и очевидац историјских збивања на Медитерану, и био је посве полезан Доситеју тиме што га је несебично увео у круг шкотских просветитеља у Лондону. И није знао, полезни Совер Лузињан, те 1785. године кад је упознао Доситеја, да су га чекале године критика и полемика.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајрвин 2020: R. Irwin, "Volney's Meditations on Ruins and Empires", у: *Scholarship between Europe and the Levant: Essays in Honour of Alastair Hamilton*, ed. J. Loop, J. Krayer, Leiden: Brill, 2020, 299–317.
- Волини 1787: *Voyage en Syrie et en Egypte pendant les années 1783, 1784 et 1785, Avec deux Cartes géographique et deux Planches gravées, représentant les Ruines du Temple du Soleil à Balbek, et celles de la ville de Palmyre, dans le Désert de Syrie*, Paris: Volland et Desenne.
- Голмије 1980: J. Gaulmier, *L'idéologue Volney, 1757–1820. Contribution à l'Histoire de l'Orientalisme en France*, Genève-Paris: Slatkine Reprints.
- КР 55, 1783: *The Critical Review: or, Annals of Literature*, 55, London: A. Hamilton.
- КР 64, 1787: *The Critical Review: or, Annals of Literature*, 64, London: A. Hamilton.
- КР 66 1788: *The Critical Review: or, Annals of Literature*, 66, London: A. Hamilton.
- Лазаревић Ди Ђакомо 2015: П. Лазаревић Ди Ђакомо, *У Доситејевој круни. Доситеј Обрадовић и шкољско просветитељство*, Београд: Задужбина Доситеј Обрадовић.
- Лазаревић Ди Ђакомо 2020: P. Lazarević Di Giacomo, „Sauveur Lusignan's Epistolary Accounts of His Travels as a Historical Source on the Balkans at the End of the Eighteenth Century”, у: B. Stojkovski, ed., *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature: Volume 2: Connecting the Balkans and the Modern World*, Budapest: Trivent, 57–72.
- Лузињан 1730а: *The amours of Philario and Olinda: or the intrigues of Windsor. A genuine history*, London: Printed for F. Cogan.
- Лузињан 1730б: *Windsor tales: or, the amours of a gentleman and lady; with some court intrigues*, London: Printed for S.C. and sold by H. Cooke, E. Lynn.
- Лузињан 1783: *A history of the revolt of Ali Bey, against the ottoman Porte: Including an account of the form of Government of Egypt; together with a description of Grand Cairo, and of several celebrated places in Egypt, Palestine, and Syria: To which are added, a short account of the present state of the christians who are subjects to the*

- Turkish Government, and the journal of a gentleman who travelled from Aleppo to Bassora.*, London printed and sold for the author, by James Phillips: And sold also by L. Davis; Paine and Son; J. Sewell; J. Walter; and by the author.
- Лузињан 1784: *A history of the revolt of Ali Bey, against the Ottoman Porte: Including an account of the form of Government of Egypt; together with a description of Grand Cairo, and of several celebrated places in Egypt, Palestine, and Syria: To which are added, a short account of the present state of the christians who are subjects to the Turkish Government, and the journal of a gentleman who travelled from Aleppo to Bassora.* By S.L. London: Printed by James Phillips George-Yard, Lombard-Street: And sold by C. Dilly, in the Poultry; J. Sewell, Cornhill; J. Walter, Charing-Cross; and J. Robson, New Bond-Street.
- Лузињан 1788: *A series of letters. Addressed to Sir William Fordyce: M.D.F.R.S. containing a voyage and journey from England to smyrna, from thence to Constantinople, and from that Place over Land to England; likewise an Account and Description of the Counties, Cities, Towns, and Villages, through which the Author passed; together with the Treaty of Commerce between the Court of Great Britain and the Sublime Porte. Translated from the original into English by the author. To which is prefixed, A short answer to Volney's contradictions on Ali-Bey's History and revolt; and an Appendix; containing a particular Description of the Holy Land, and a concise Narration of the modern Patriarchs who resided in that Holy See, from the Beginning of the Sixteenth Century to the present Time; with some Anecdotes.* By S.L. Kosmopolites Vol. I. London: Printed for the author; And sold by Payne and Son, Mews Gate; White, Fleet Street; Sewell, Cornhill; Walter, Charing Cross; Robson and Clarke, New Bond Street; and Bateman and Son, No. 21, Devonshire Street, Queen Square, Bloomsbury.
- Лузињан 1789: *Reise nach der Türkei und einem Theil der Levante: nebst einer Beschreibung von Palästina*, Hamburg: C.E. Bohn.
- Лузињан 1801: A genuine voyage to Smyrna and Constantinople, and a journey from thence overland to England [...] also, a minute detail of the antiquities, manners, customs, and present state of Jerusalem [...] with a relation of the pilgrim's journey to the Holy Land: to which is prefixed, a confutation of Volney's history of Ali Bey's revolt, [London], Bateman and Son.
- Обрадовић 2007: Д. Обрадовић, *Писмо Хараламију. Живој и прикљученија*, Београд: Задужбина Доситеј Обрадовић.
- Савари 1785–1786: С.-Е. Savary, *Lettres sur l'Égypte, Où l'on Offre le Parallèle des Moeurs Anciennes & Modernes de Ses Habitans, Où L'on Décrit L'état, le Commerce, l'Agriculture, le Gouvernement du Pays, & la Descente de S. Louis À Damiette, Tirée de Joinville & des Auteurs Arabes, avec des Cartes avec des Cartes Géographiques*, Paris: Onfroi.
- Савари 1788: С.-Е. Savary, *Lettres sur la Grèce, faisant suite de celles de l'Égypte*, Onfroy: Paris.

- ФД 1788: *The European Magazine and London Review: Containing the Literature, History, Politics, Arts, Manners & Amusements of the Age*, by the Philological Society of London, vol. XIV. for 1788, London: Printed for J. Sewell, Cornhill.
- Хамилтон 2019: A. Hamilton, "Claude-Etienne Savary: Orientalism and Fraudulence in Late Eighteenth-Century France," *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 82, 283–314.

Persida S. Lazarević Di Đakomo

ADDITIONAL INFORMATION ABOUT SAUVEUR LUSIGNAN, A FRIEND OF DOSITEJ'S

Summary: This paper brings new information about Sauveur Lusignan, a friend of Dositje Obradović's, whom the latter met in England in the early 1785. Lusignan, a Greek merchant who lived in England, is the author of *A History of the Revolt of Ali Bey, against the Ottoman Porte* (1783) and of *A Series of Letters. Addressed to Sir William Fordyce* (1788). The analysis of these works will show that Lusignan was in the center of attention of European cultural circles because of his dispute with the French philosopher and orientalist Comte de Volney about the historical facts about Ali Bey.

Keywords: Sauveur Lusignan, Dositje Obradović, Comte de Volney, Ali Bey.